

**ГУМАНІЗМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ*****Світлана Щербак***

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та
методики викладання
правознавства Сумського
державного педагогічного
університету імені
А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна
e-mail: svetamargo31@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9969-3817>

Вікторія Мамалуга

студентка Навчально-
наукового інституту історії,
права та міжнародних відносин
Сумського державного
педагогічного університету
імені А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна
e-mail: viktorii.mmlh@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3625-9826>

Стаття присвячена дослідженню правового змісту та прояву гуманізму у кримінальному праві України. Висвітлено історичний шлях категорії гуманізму у кримінальному праві, починаючи з прийняття КК УРСР 1960 року, в період незалежної України, а також на сучасному етапі розвитку в умовах рекодифікації кримінального законодавства. Доведено, що найбільш значним досягненням принципу гуманізму у кримінальному праві є відмова від смертної кари як виду покарання за вчинення кримінального правопорушення.

Обґрунтовано, що розвиток принципу верховенства права зумовлює необхідність повністю змінити підхід до стандартів, засадничих положень, ідеології та методологічних засад у праві, які використовувалися раніше. Принцип гуманізму впливає із положень Конституції України, у якій проголошується пріоритет людської особистості.

Визначено, що правовий зміст принципу гуманізму у кримінальному праві виражається у переважній кримінально-правовій охороні прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів у цій сфері, у відновленні порушених кримінально-протиправними діяннями прав і свобод потерпілих, у заохоченні громадян до добровільного виконання кримінально-правового обов'язку та охорони суспільних відносин, а також в обмеженні суворості покарання мінімумом, необхідним для гідної охорони особи, суспільства та держави, та застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, найбільш гуманних заходів кримінально-правового впливу, достатніх для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень. Доведено, що гуманізм кримінального права полягає у захисті суспільства, підтримці правопорядку та оптимальному регулюванні суспільних відносин з метою забезпечення сприятливого існування та розвитку суспільства, а також, зрештою, кожної особи в ньому.

Ключові слова: верховенство права, принцип гуманізму, проект нового Кримінального кодексу, гуманізація кримінального законодавства

**HUMANISM IN CRIMINAL LAW OF UKRAINE:
HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS*****Svitlana Shcherbak***

Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor of the
Department of Law and Methods
of Teaching Jurisprudence Sumy
State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko,
Sumy, Ukraine
e-mail: svetamargo31@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9969-3817>

Victoria Mamalyga

Student of the Educational and
Scientific Institute of History, Law
and international relations, Sumy
State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko,
Sumy, Ukraine
e-mail:
viktoriiia.mmlh@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3625-9826>

The article is devoted to the study of the legal content and manifestation of humanism in the criminal law of Ukraine. The historical path of the category of humanism in criminal law is highlighted, starting with the adoption of the Criminal Code of the Ukrainian SSR in 1960, during the period of independent Ukraine, as well as at the current stage of development in the conditions of the recodification of criminal legislation. It has been proven that the most significant achievement of the principle of humanism in criminal law is the rejection of the death penalty as a type of punishment for committing a criminal offense.

It is substantiated that the development of the principle of the rule of law necessitates a complete change in the approach to the standards, basic provisions, ideology and methodological principles in law that were used earlier. The principle of humanism derives from the provisions of the Constitution of Ukraine, which declares the priority of the human personality.

It was determined that the legal content of the principle of humanism in criminal law is expressed in the predominant criminal law protection of human rights and freedoms in accordance with international standards in this area, in the restoration of the rights and freedoms of victims violated by criminal and illegal acts, in the encouragement of citizens to voluntarily fulfill criminal law duty and protection of social relations, as well as in limiting the severity of the punishment to the minimum necessary for decent protection of the person, society and the state, and applying to the person who committed a criminal offense the most humane measures of criminal law influence, sufficient for his correction and prevention new criminal offenses. It has been proven that the humanism of criminal law consists in protecting society, maintaining law and order, and optimally regulating social relations in order to ensure the favorable existence and development of society, as well as, ultimately, each person in it. the rule of law, the principle of humanism, the draft of the new Criminal Code, humanization of criminal legislation

URL:

<https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/25>

Keywords:

Щербак, С., & Мамалига, В.
(2022). Гуманізм у
кримінальному праві України:
історико-правові аспекти.
Консенсус, (3), 35-46.

Постановка проблеми. Корінне оновлення правової системи позначилося низкою прийнятих кодифікованих нормативно-правових актів (ЦК України та СК України від 2003 року, ЦПК України та КАС України від 2004 року, КПК України від 2012 року), зі змісту яких вбачається єдиний законодавчий підхід щодо необхідності нормативного закріплення галузевих принципів у кожному з названих кодексів. Чинний КК України 2001 року, що розроблявся протягом 1990-х років минулого століття, характеризується спадкоємністю його основних положень з КК УРСР 1960 року, та залишається одним з останніх кодексів, який вже не відповідає сучасним реаліям, конституційному принципу верховенства права та європейським стандартам кримінального права європейських країн. Виклики часу потребують корінного перегляду як структури КК України, так і складів кримінальних правопорушень, багато з яких або не застосовуються у судовій практиці, або вже застаріли та не відповідають суспільному контексту, так і засадничих положень кримінального права, його ідеології, методологічних засад, показником чого є його принципи. Особливу увагу слід звернути на принцип гуманізму, який є одним із найнеобхідніших елементів у визначенні цінності та важливості людського життя. На зміну «верховенству закону» прийшло «верховенство права», що зумовило появу фундаментальних непорушних норм, яких потрібно дотримуватися задля процвітання правової країни. Дослідженню підлягає гуманістична складова кримінального права, що потребує аналізу і узагальнення у світлі суспільних трансформацій та законодавчих змін. Вивчення історичного досвіду розвитку принципу гуманізму у кримінальному праві в період часу з прийняття КК УРСР 1960 року, у радянський період, у часи незалежної України підлягає врахуванню при розробці проекту нового Кримінального кодексу України, адже кримінальний закон не може бути не гуманним. Новий КК України має відповідати тенденціям гуманізації та декриміналізації, вимогам соціальної справедливості, чим й зумовлена актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний правовий зміст гуманізму висвітлений у кандидатських дисертаціях Ю.С. Резнік «Принцип гуманізму та його реалізація у кримінальному праві України»¹, де авторкою висвітлено відображення принципу гуманізму у кримінальному законі, та Л.Ю. Тімофєєвої «Гуманістична парадигма кримінального права України»², в роботі якої гуманізм досліджено через призму парадигмального підходу. О.О. Житним розкрито проблемні питання реалізації принципу гуманізму в деяких інститутах кримінального права України³.

¹ Резнік Ю.С. *Принцип гуманізму та його реалізація у кримінальному праві України* : дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 18 с.

² Тімофєєва Л.Ю. *Гуманістична парадигма кримінального права України*: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 18 с.

³ Житний О.О. Проблеми реалізації принципу гуманізму в деяких інститутах кримінального права України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 29. С. 19–24.

В.Б. Шаблистим⁴ гуманізм розглянутий в контексті безпекового виміру кримінального права з позиції людиноцентризьського підходу на рівні монографії «Безпековий вимір кримінального права України». М.І. Хавронюком⁵ розглянуто цілі та напрями гуманізації кримінального законодавства України. Однак гуманізм кримінального права потребує комплексного дослідження з урахуванням всіх його складових, а також висвітлення його історичного, ретроспективного аспекту.

Виклад основного матеріалу. Розвиток принципу верховенства права зумовлює необхідність повністю змінити підхід до стандартів, засадничих положень, ідеології та методологічних засад у праві, які використовувалися раніше. Особливої уваги потребують принципи, закріплення яких у сучасному праві багато в чому зумовлено міжнародно-правовими актами про права людини та їхньою обов'язковістю для національного законодавства. Найважливішими з них є Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1976), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1976), Європейська соціальна хартія (1961 р.). Одним з найцікавіших принципів є гуманність по відношенню до людини. Розглядаючи його історичний контекст, слід наголосити, що з'явився він доволі таки недавно. Адже цілі століття люди зазнавали тортур, рабства та піддавалися смертній карі за вчинення злочинів.

«Гуманізм» (від лат. *humanitas*) у перекладі означає людяність. Гуманізм – це, в першу чергу, визнання людини як особистості, індивіда, її прав на вільний розвиток, утвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин. Він відбиває моральну позицію суспільства, визнає цінність людини як особистості (індивіда), що поважає її гідність, що прагне її блага як мети свого розвитку. Принцип гуманізму впливає із положень Конституції України, у якій проголошується пріоритет людської особистості: «Людина, її права та свободи є найвищою цінністю. Визнання, дотримання та захист права і свободи людини є головним обов'язком держави»⁶.

У радянський період гуманізм кримінального права не визнавався як його принцип та не висвітлювався у підручниках, до речі й самі принципи у кримінальному праві існували доктринально та не містилися у нормах Кримінального кодексу (що ми спостерігаємо й донині).

У громадянському суспільстві прояв гуманізму у кримінально-правовій площині завжди сприймається з точки зору існування чи відсутності у кримінальному законі такої міри покарання за вчинення злочину, як смертна кара.

Так, КК УРСР 1960 року містив положення про смертну кару як виняткову міру покарання у Загальній частині (статті 24, 25, 48, 49, 52-1) та в санкціях статей

⁴ Шаблистий В.Б. *Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження*: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2015. 156 с.

⁵ Хавронюк М.І. Цілі та напрями гуманізації кримінального законодавства України відповідно до європейських стандартів. *Вісник Центру суддівських студій*. 2006. Вип. № 9. С. 4-11.

⁶ Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

Особливої частини, що передбачали відповідальність за умисні вбивства, вчинені за обтяжуючих обставин (статті 58, 59, 60, 93, 190-1), а також у санкціях статей, що встановлювали покарання за деякі військові злочини, які були вчинені у бойовий час або у бойовій обстановці (статті 232, 234, 236, 241, 242, 243, 245, 249, 251, 254, 254-2, 254-3, 255, 256, 257, 258, 260, 261). При цьому зазначені санкції статей Особливої частини Кодексу 1960 року мали альтернативний характер: поряд із смертною карою як видом покарання вони передбачали і позбавлення волі на максимальний строк до п'ятнадцяти років. Такі санкції, встановлені Верховною Радою України, були співмірними з особливою тяжкістю вказаних злочинів та підвищеною суспільною небезпекою осіб, які їх вчиняли.

Про несумісність смертної кари з верховенством права вперше заговорили в умовах незалежної України після прийняття Конституції України 1996 року⁷, після чого рішенням Конституційного Суду України від 29.12.1999 року окремі положення КК УРСР 1960 року в частині, що передбачає смертну кару, визнані неконституційними, а Законом України від 22.02.2000 року смертна кара була замінена на інший вид покарання – довічне позбавлення волі.

При прийнятті КК України 2001 року було здійснено пошук нових видів покарань, альтернативних тюремному ув'язненню – як пов'язаних, так і не пов'язаних з позбавленням волі. До покарань, що асоціюються з ізоляцією від суспільства, віднесено арешт, який може бути призначений на строк від одного до шести місяців, що є більш гуманним порівняно з позбавленням волі, де мінімальна межа розпочинається з одного року, а також обмеження волі, яке характеризується більш пом'якшеним режимом утримання засуджених осіб. Альтернативами щодо позбавлення волі стали громадські роботи, що набули поширення на практиці та стали альтернативою не лише позбавленню волі, але й фактичною замінили виправні роботи як відголоску радянського минулого, розрахованого на прив'язку громадянина до офіційного місця роботи.

Слушно зазначає С. Погребняк про те, що «гуманізм – це світогляд, у центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності; ідеологія, яка орієнтується, перш за все, на позитив людини при визнанні її негативу, який вимагає контролю та обмежень»⁸. Правова природа гуманізму не в тому, щоб створити неіснуючу та нереальну ідеальну модель, а в тому, щоб врахувати ключові властивості людини, характер та тяжкість вчиненого правопорушення, обставини дійсності, не перетворити покарання у злочин.

Гуманізм є природною властивістю особистості, моральною категорією, в основі якої лежить моральне начало, тобто початок, що реалізується в моральному виборі, у виборі не з міркувань вигоди, а з наказу совісті, критерію справедливості і

⁷ Головатий С. Смертна кара і верховенство права несумісні. *Українське право*. 2001. № 1. С. 7-19.

⁸ Погребняк С. Втілення принципу гуманізму в праві. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1 (48). С. 33.

добра. Суть поняття гуманізму у тому, що, по-перше, гуманізм – це світогляд; по-друге, гуманізм визнає такі права, які спрямовані на благо людини та дозволяють їй всебічно розвиватися; по-третє, благо людини вважається критерієм оцінки всіх соціальних інститутів; по-четверте, нормою взаємовідносин між людьми визнаються принципи рівності, справедливості, поваги та моральності.

Гуманність права – один із базових показників, що забезпечує можливість виконання правом своїх основних функцій. Пріоритетною у суспільстві є думка про те, що гуманізм проявляється через наявність у кримінальному праві механізмів, спрямованих на полегшення умов життя особам, які відбувають покарання та взагалі особам, які вчинили кримінальні правопорушення. Наприклад, це амністія, зворотна дія закону про кримінальну відповідальність, який пом'якшує покарання або іншим чином поліпшує становище особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або встановлення спеціальних умов звільнення від кримінальної відповідальності.

Правовий зміст принципу гуманізму у кримінальному праві виражається у переважній кримінально-правовій охороні прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів у цій сфері, у відновленні порушених кримінально-протиправними діями прав і свобод потерпілих, у заохоченні громадян до добровільного виконання кримінально-правового обов'язку та охорони суспільних відносин, а також в обмеженні суворості покарання мінімумом, необхідним для гідної охорони особи, суспільства та держави, та застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, найбільш гуманних заходів кримінально-правового впливу, достатніх для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень.

На переконання В.Б. Шаблістого, істинний гуманізм кримінального права проявляється у застосуванні максимально жорстоких санкцій проти людини, яка вчинила тяжкий та особливо тяжкий злочин, та покарань не пов'язаних з позбавленням волі, інших заходів кримінально-правового впливу щодо людини, яка вперше вчинила кримінальний проступок при обов'язковій умові – повному відшкодуванні завданих збитків або відновленню порушеного права потерпілого (у тих кримінальних провадженнях, де він є)⁹. Тобто гуманізм розглядається через призму забезпечення кримінально-правової охорони не лише особи, яка вчинила злочин, але й у вимірі особи, потерпілої від злочину, що потребує більш посиленого захисту у кримінальному праві.

Межі гуманізму можуть варіюватися в залежності від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Також на реалізацію принципу гуманізму впливає форма вини (умисел чи необережність), розподіл ролей співучасників, вік особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Реалізація гуманізму має відповідати

⁹ Шаблістий В.В. *Безпечний вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження*: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2015. С. 156.

сучасним реаліям кримінального права та не перетворюватися на інструмент персоналізованої односторонньої політики, яка спрямована лише щодо одного із суб'єктів кримінальних правовідносин.

Відповідно до ч. 3 ст. 50 КК України: «покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність». З цього приводу Л.Ю. Тімофеева зазначає, що «кара як мета покарання реалізує принцип гуманізму щодо третіх осіб, оскільки кара забезпечує своєрідну безпеку для них. Виправлення відображає реалізацію принципу гуманізму щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, оскільки держава дає їй шанс бути «правослухняним» членом суспільства (працювати, вчитися, займатися законними видами діяльності); враховує пом'якшуючі обставини під час призначення покарання; дає можливість заміни покарання більш м'яким при виконанні відповідних умов (ст. 82 КК); умовно-дострокового звільнення (ст. 81 КК) та інше»¹⁰.

Принцип гуманізму у кримінальному праві реалізується й у зв'язку зі зміною та розвитку суспільних відносин та суспільного контексту, коли певні діяння втрачають ознаку суспільної небезпеки з урахуванням взаємозв'язку з іншими галузями права. Зважаючи на те, що з урахуванням викликів та потреб демократичного суспільства давно назріла необхідність прийняття нового КК України, у серпні 2019 року був виданий Указ Президента України «Про комісію з правової реформи», на підставі якого було сформовано робочу групу з фахівців у сфері кримінального права, які мали концептуально оформити ідеї щодо реформування кримінального законодавства, пов'язані з гармонізацією національного законодавства зі стандартами європейських держав та узгодженням національного законодавства. 18-19 жовтня 2019 року за сприяння Консультативної місії Європейського Союзу в Україні був проведений Львівський форум кримінальної юстиції, на якому широкому загалу був презентований Проект нового Кримінального кодексу України (його Загальна частина).

Це найкращий спосіб досягти загальної згоди щодо соціальних передумов модернізації Кримінального кодексу України, які б допомогли переосмислити засади та зміст Загальної та Особливої частин, а також класифікувати кримінальні правопорушення з урахуванням особливостей чинного законодавства і детальніше розглянути методологію призначення покарань та інших кримінально-правових (запобіжних) заходів.

Важливим завданням з підготовки тексту Кодексу було урахування, по-перше, процесів декриміналізації та гуманізації кримінального законодавства, що відображені в положеннях міжнародних актів, ратифікованих Україною, міжнародних стандартах, що визначені у міжнародних договорах Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи (що особливо важливо в умовах євроінтеграційних

¹⁰ Тімофеева Л.Ю. *Гуманістична парадигма кримінального права України*: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. С. 72.

процесів та нещодавнього отримання Україною статусу держави-кандидата на членство у Європейському Союзі).

Наданий для ознайомлення текст проекту, серед іншого, містить сім принципів кримінального законодавства, що є результатом компромісного рішення. Серед принципів названі законність, юридична визначеність, рівність, пропорційність, індивідуальність, гуманізм та однократність застосування кримінально-правових засобів. Бачення принципів кримінального права полягає в тому, що ними є закріплені кримінальним законодавством найбільш загальні положення, а до критеріїв визначення певних засад принципами були віднесені такі, як спрямованість на вирішення завдань кримінального права, вираження соціальної обумовленості кримінального закону, визначення структури та змісту кримінального права, відображення його методів, нормативна основа регулювання кримінально-правових відносин, відображення рівня суспільної правосвідомості.

При цьому принцип гуманізму сформульовано у статті 1.2.6. Проекту КК України як гуманне обмеження прав і свобод особи, яка вчинила протиправне діяння. Кримінально-правові засоби не мають на меті спричинити фізичні страждання або принизити людську гідність.

Не зважаючи на те, що поняття принципів так і не увійшло до тексту проекту нового КК, при уявленні про принципи можна виявити певну методологічну непослідовність. Так, Комісія виходила з розуміння принципів як таких положень, що закріплені у кримінальному законі. Відтак, вони ставлять наявність принципу у залежність від тексту нормативно-правового акту, що прямо суперечить такій характеристиці принципів як «визначення структури та змісту кримінального права». Однак, не принципи залежать від закону, а зміст закону залежить від принципів, тому не можна принципи сприймати лише як такі основоположні вимоги, що закріплені у тексті кримінального законодавства. Такий підхід, коли принципи ставляться у залежність від юридичного припису, характерний не для природно-правового розуміння права, а для юридичного позитивізму (від превалювання якого і намагається відійти вітчизняна правова доктрина).

Важливим положенням, що характеризує сприйняття запропонованих принципів кримінального права, на яких ґрунтується кримінальне законодавство, є їх «рівність», йдеться про те, що за можливої наявності контрадикції між вимогами різних принципів не має значення черговість текстового закріплення відповідних принципів у проекті нормативно-правового акту. Наголосимо, що хоча принципи кримінального права являють собою чітку систему вимог до правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин та використовуються переважно комплексно, однак, між вимогами різних принципів можуть виникати колізії.

Таким чином, розуміння змісту принципів кримінального права має ґрунтуватися на сучасних досягненнях правничої науки, яка виходить з загальнолюдських цінностей, зокрема на правах людини, правовладді, необхідності гуманізації законодавства, у тому числі й кримінального. Кримінальне законодавство

має відповідати «якості» закону, тобто вимогам юридичної визначеності, яка дозволить громадянам з достатньою чіткістю розуміти наслідки власної поведінки (у кримінально-правовому аспекті). Розмежування різних видів правопорушень має також відображати аксіологічну складову функціонування суспільства.

Гуманізм втілюється в усіх галузях права, гарантуючи додержання визначених постулатів та забезпечення прав людини. Закріплення принципу гуманізму у кримінальному праві має особливе значення, оскільки кримінальний закон, дотримуючись поставлених завдань, не повинен порушувати права людини¹¹.

З гуманізацією кримінального законодавства слід пов'язувати запровадження у Кримінальний кодекс поняття «кримінального проступку». Дане поняття відповідає незначним правопорушенням – дії чи, навпаки, бездіяльності, що раніше іменувалися злочинами невеликої тяжкості. У проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 3 червня 2015 року (розробленому за участі М.І. Хавронюка) автори зазначили, що введення нових змін орієнтоване на гуманізацію кримінального закону. Наприклад, пропонувалися «м'які» санкції за проступки; крім того, завдяки запровадженню кримінальних проступків певні діяння, які наразі є злочинами були декриміналізовані.

Проте О.З. Гладун, досліджуючи переваги й недоліки формування інституту кримінальних проступків, висвітлює проблему пов'язану з криміналізацією суспільства. Мається на увазі те, що віднесення адміністративних правопорушень до категорії кримінальних проступків призведе до негативних змін, охоплюючи не один аспект людського життя.

Дійсно, аналіз проекту КК України показує на втілення у ньому, крім ідеї гуманізації, фактичного «перенесення» низки адміністративних правопорушень у орбіту кримінального права, а також віднесення до категорії «проступків» тих діянь, які не носять кримінально-правового характеру.

Чимала кількість осіб матиме статус притягнених або звільнених від кримінальної відповідальності, що не зважаючи на менш суворі обмежувальні заходи у порівнянні зі злочинами, не можна ототожнювати зі статусом осіб, які вчинили адміністративні правопорушення. Соціальний статус – це першочергово думка й оцінка з боку іншої людини, групи чи суспільства, яка безпосередньо пов'язана зі вчинками людини і позицією в ієрархії суспільства. Тому лише самого факту засудження вистачить для того, щоб перевернути життя людини і направити його у інакше русло¹².

¹¹ Чеботарьов С.С. Гуманізм як принцип права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 208.

¹² Гладун О.З. Інститут кримінальних проступків: елемент гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність чи шлях до криміналізації суспільства? *Наукові записки Інституту законодавства ВРУ*. 2013. С. 93.

На думку М.І. Хавронюка¹³ принцип гуманізму – фундаментальне положення, яке мають максимально повно втілити в кримінальне право. Тому головною метою змін є гуманізація закону, що має два основних напрями:

- захист людини, її основоположних прав та захист осіб, які неправомірно притягуються до відповідальності (мова йде про надмірну криміналізацію);
- виправлення винних осіб за допомогою ефективної системи покарань та кримінально-правових заходів і попередження вчинення нових правопорушень.

Водночас виправлення винних осіб за допомогою системи покарань та інших кримінально-правових заходів, де ізоляція людини від суспільства в місцях несвободи «в пріоритеті» ставить ідею втілення принципу гуманізму у кримінальне законодавство під сумнів. Адже ув'язнення навіть на три роки, може сильно вплинути на людину та її внутрішній і зовнішній стан.

Знаходження у місцях позбавлення волі, розрив корисних соціальних зв'язків та відрив людини від соціуму на певний проміжок часу – суттєво зменшують її пристосованість до звичайного життя і, зрештою, тягнуть за собою моральні, психологічні, медичні та ін. наслідки. У підсумку, покарання направлене на злочинця негативно відбивається як на самій особі, так і на суспільстві та державі¹⁴.

У своїй статті Ю.С. Резнік доводить, що ефективність досягнення завдань кримінальної юстиції може бути забезпечена лише шляхом балансу принципів гуманізму та справедливості, які на нашу думку, не зважаючи на різні підходи тлумачення їхніх проявів, є тісно взаємопов'язаними¹⁵.

Чинний Кримінальний кодекс України нараховує дванадцять видів покарань, серед яких: вісім є основними, два додатковими та ще два можуть застосовуватися як самостійні або додаватися до іншого. У проєкті нового КК їх кількість скоротилася. Зменшення видів покарання за злочини з 12 до 3 унеможливило застосування гуманної альтернативи. Наразі система покарань передбачає можливість вибору санкцій, таких як: штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців. Іншими словами, це була кара не пов'язана з обмеженням волі.

У санкціях проєкту нового Кримінального кодексу¹⁶, така можливість не спостерігається: за злочини 1-3 ступенів призначається або штраф, або ув'язнення на

¹³ Хавронюк М.І. Цілі та напрями гуманізації кримінального законодавства України відповідно до європейських стандартів. *Вісник Центру суддівських студій*. 2006. Вип. 9. С 4–11.

¹⁴ Крецул В.І. Деякі проблемні питання застосування альтернативних видів покарань в Україні. *Людина і закон: публічно-правовий вимір: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «VII Прибузькі читання»*. 2011. С. 154.

¹⁵ Резнік Ю.С. Співвідношення принципів гуманізму та справедливості при призначенні покарання. 2016. С. 196–204. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/11-2016/reznik.pdf>

¹⁶ Текст проєкту нового Кримінального Кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

певний строк; за злочини 4-8 ступенів – лише ув'язнення; за злочини 9-10 ступенів – ув'язнення або довічне ув'язнення.

«Кримінальне право є найбільш суворим, «болочим» засобом регулювання суспільних відносин»¹⁷, з чим доволі складно не погодитися. Проте воно не має бути жорстоким. Засуджені також мають право на гуманне ставлення до себе, на можливість перевиховатися. Принцип гуманізму не має застосовуватися лише до потерпілої особи – він не односторонній, а багатовекторний.

Таким чином, розуміння гуманізації кримінального законодавства має здійснюватися у таких напрямках: 1) захист людини, її основоположних прав та захист осіб, які неправомірно притягуються до відповідальності (мова йде про надмірну криміналізацію); 2) забезпечення гуманного ставлення до осіб, які вчиняють злочини й призначення справедливого покарання.

Кримінальне право через призму принципу гуманізму – це не «каральна», «темна сторона» права, це один із основних інструментів усунення негативних проявів життя суспільства. Тому важливо акцентувати увагу на тому, що кримінальне покарання – це не «помста» суб'єкту кримінального правопорушення за порушення якоїсь норми права. Це комплекс заходів, спрямований на досягнення таких основних цілей: відновлення соціальної справедливості; виправлення засудженого; попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

Висновки. Необхідність відповідності правотворчості гуманістичному концепту, спрямованому на досягнення завдань кримінального законодавства, заснованого на повазі прав і свобод людини, забезпечення безпеки і єдності підходів формування кримінально-правової політики у зазначеному векторі, цілком обґрунтована. Розглядаючи при цьому покарання, слід зазначити, що його сутність є зовсім не каральною. Вона є ланцюжком дій конструктивного характеру, які покликані відновити справедливість, виправити засудженого і запобігти скоєнню нових кримінальних правопорушень. У цьому і полягає реальний зміст принципу гуманізму кримінального права.

Гуманізм кримінального права полягає у захисті суспільства, підтримці правопорядку та оптимальному регулюванні суспільних відносин з метою забезпечення сприятливого існування та розвитку суспільства, а також, зрештою, кожної особи в ньому.

Неправильне трактування сутності принципу гуманізму кримінального права призводить до прояву надмірної «гуманності» до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, на шкоду гуманізму, який необхідно виявляти до суспільства, держави, особистості, інтереси яких порушуються суб'єктом, який вчинив дане кримінальне правопорушення. Такі дії перешкоджають досягненню передбачених

¹⁷ Житний О.О. Проблеми реалізації принципу гуманізму в деяких інститутах кримінального права України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 29. С. 19.

кримінальним правом цілей покарання, досягнення яких необхідне для забезпечення суспільної безпеки. А невиконання правових норм тягне за собою порушення принципу гуманізму, оскільки право покликане саме забезпечувати гуманізм.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що гуманізм як принцип кримінального права полягає у системі ідей, що відображують гуманне обмеження прав і свобод особи, яка вчинила протиправне діяння, та водночас реалізацію прав і свобод потерпілого, забезпечення безпеки суспільства та держави.

REFERENCES

- Chebatarov S.S. Humanizm yak pryntsyp prava Ukrainy. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2012. Vyp. 65. S. 208 (in Ukrainian)
- Hladun O.Z. Instytut kryminalnykh prostupkiv: element humanizatsii zakonodavstva Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist chy shliakh do kryminalizatsii suspilstva? *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva VRU*. 2013. S. 93 (in Ukrainian).
- Holovaty S. Smertna kara i verkhovenstvo prava nesumisni. *Ukrainske pravo*. 2001. № 1. С. 7-19.
- Khavronuk M.I. Tsili ta napriamy humanizatsii kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy vidpovidno do yevropeiskykh standartiv. *Visnik Tsentru suddiv'skikh studij*. 2006. Vyp. № 9. С. 4-11.
- Konstytutsiia Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30 (in Ukrainian).
- Kretsul V.I. Deiaki problemni pytannia zastosuvannia alternatyvnykh vydiv pokaran v Ukraini. Liudyna i zakon: publichno-pravovy vymir: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «VII Prybuzki chytannia». 2011. S. 154 (in Ukrainian).
- Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk* / V.K. Hizhevskiy, M.O. Linenko, I.I. Mytrofanov. Kyiv: Atika. 2012. S. 24 (in Ukrainian).
- Pohrebniak S. Vtilennia pryntsypu humanizmu v pravi. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2007. № 1 (48). S. 33 (in Ukrainian).
- Reznik Yu.S. Pryntsyp humanizmu ta yoho realizatsia u kryminalnomu pravi Ukrainy: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv, 2019. 223 s. (in Ukrainian).
- Reznik Yu.S. Spivvidnoshennia pryntsypiv humanizmu ta spravedlyvosti pry pryznachennikfnbycm pokarannia. 2016. S. 196-204 (in Ukrainian).
- Shablysty V.V. Bezpekovi vymir kryminalnoho prava Ukrainy: liudynotsentrystske doslidzhennia: monohrafiia. Dnipropetrovsk: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, Lira LTD, 2015. S. 156 (in Ukrainian).
- Timofieieva L.Yu. Humanistychna paradyhma kryminalnoho prava Ukrainy: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Odesa, 2018. 291 S. (in Ukrainian)
- Zhytnyi O.O. Problemy realizatsii pryntsypu humanizmu v deiakykh instytutakh kryminalnoho prava Ukrainy. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2005. Vyp. 29. S. 19 (in Ukrainian)